

MARGARET MacMILLAN

VREDESTICHTERS

DE VERDRAGEN VAN VERSAILLES EN PARIJS • 1919

MARGARET MacMILLAN

VREDESTICHTERS

DE VERDRAGEN VAN VERSAILLES EN PARIJS • 1919

Vertaald door Aris J. van Braam

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2018, Uitgeverij Omniboek
Copyright Nederlandse vertaling © 2005, Aris J. van Braam
Vertaling Aris J. van Braam

Deze uitgave is gebaseerd op het boek dat in 2005 verscheen onder de titel
Parijs 1919. Zes maanden die de wereld veranderden.

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Peacemakers: Six Months that
Changed the World* bij Hodder & Stoughton Ltd: Londen, 2003.
Copyright © 2001, Margaret MacMillan

Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp
Omslagbeeld Getty Images: Britse premier David Lloyd George (links),
Franse premier Georges Clemenceau (midden) en Amerikaanse president
Woodrow Wilson (rechts), op weg naar de vredesconferentie van Versailles.
Vormgeving binnenwerk Nyvonco, Heerhugowaard
Vormgeving illustratiekatern en grafisch ontwerp kaarten Spaansmedia

ISBN 9789401914529
ISBN e-book 9789401914536
NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvou-
digd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaan-
de schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in
a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic,
mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior writ-
ten permission of the publisher.

Voor Eluned en Robert MacMillan

Inhoud

<i>Dankwoord</i>	9
<i>Over de aardrijkskundige namen</i>	11
Voorwoord door Piet Chielens	13
Inleiding	26
DEEL I VOORBEREIDING OP DE VREDE	
Hoofdstuk 1 Woodrow Wilson komt naar Europa	37
Hoofdstuk 2 Eerste indrukken	53
Hoofdstuk 3 Parijs	63
Hoofdstuk 4 Lloyd George en de delegatie van het Britse Rijk	73
DEEL II EEN NIEUWE WERELDORDE	
Hoofdstuk 5 Wij zijn de bond van de mensen	91
Hoofdstuk 6 Rusland	102
Hoofdstuk 7 De Volkenbond	126
Hoofdstuk 8 Mandaten	143
DEEL III WEER DE BALKAN	
Hoofdstuk 9 Joegoslavië	155
Hoofdstuk 10 Roemenië	172
Hoofdstuk 11 Bulgarije	185
Hoofdstuk 12 Winterpauze	193
DEEL IV DE DUITSE KWESTIE	
Hoofdstuk 13 Straf en preventie	209
Hoofdstuk 14 Duitsland in bedwang houden	219
Hoofdstuk 15 Het opmaken van de rekening	236
Hoofdstuk 16 Impasse over het verdrag met Duitsland	253
DEEL V TUSSEN OOST EN WEST	
Hoofdstuk 17 De wedergeboorte van Polen	267
Hoofdstuk 18 Tsjechen en Slowaken	293
Hoofdstuk 19 Oostenrijk	309
Hoofdstuk 20 Hongarije	322

DEEL VI EEN ROERIGE LENTE

Hoofdstuk 21 De Raad van Vier	341
Hoofdstuk 22 Italië stapt op	348
Hoofdstuk 23 Japan en de rassengelijkheid	379
Hoofdstuk 24 Een mes op de borst van China	397

DEEL VII DE LONT IN HET KRUITVAT: HET MIDDEN-OOSTEN

Hoofdstuk 25 De grootste Griekse staatsman sinds Pericles	425
Hoofdstuk 26 Het einde van het Ottomaanse Rijk	447
Hoofdstuk 27 Arabische onafhankelijkheid	464
Hoofdstuk 28 Palestina	497
Hoofdstuk 29 Atatürk en de breuk met Sèvres	516

DEEL VIII DE AFRONDING

Hoofdstuk 30 De Spiegelzaal	551
-----------------------------	-----

Slot	579
------	-----

<i>Noten</i>	587
<i>Bibliografie</i>	657
<i>Register</i>	682

Dankwoord

Op de titelpagina van dit boek staat mijn naam, maar het zou er niet zijn zonder de vele mensen die mij gesteund hebben bij het aanpakken van zo'n omvangrijk onderwerp, die mij voortgeholpen hebben wanneer ik de moed verloor en die bleven luisteren wanneer ik over niets anders dan de Volkenbond wilde praten. Ik wil een aantal mensen in het bijzonder bedanken. Sandra Hargreaves, Avi Shlaim, Peter Snow en lord Weidenfeld hebben mij geholpen een idee om te zetten in een serieus project. Dat ik bij John Murray als uitgever terecht ben gekomen, beschouw ik als een groot geluk. Grant McIntyre en Matthew Taylor hebben als redacteur waardevol en nauwgezet werk verricht. Ik sta intellectueel gezien diep in het krijt bij mijn collega en vriend Bob Bothwell, die mij in de loop van de jaren heeft geholpen mijn denkbeelden, niet alleen over de vredesconferentie, maar ook over geschiedschrijving, helderder te maken. Orde Morton, Thomas Barcsay, David MacMillan, Catharina MacMillan, Thomas MacMillan, Alex MacMillan, Megan MacMillan, Ann MacMillan, Peter Snow, Daniel Snow en Barbara Eastman hebben gedeelten doorgelezen en mij van de broodnodige adviezen voorzien. Mijn ouders, Eluned en Robert MacMillan, hebben ieder woord gelezen, vaak verscheidene keren, zonder klagen. Ik had twee uitstekende researchers: Rebecca Snow, die de illustraties heeft opgespoord, en John Ondrovčík, die de tekst heeft gecontroleerd en de bibliografie heeft samengesteld. Bob Manson, Al Wargo en Errol Aspevig hebben mij in verschillende stadia geholpen bij mijn onderzoek.

Voor hun toestemming om te citeren uit materiaal in hun collecties of materiaal waarvan zij het auteursrecht bezitten, ben ik de volgende personen en instellingen erkentelijk: de National Archives van Schotland, voor het Archief Lothian (SD40/17); Nigel Nicolson, voor Harold Nicolson, *Peacemaking, 1919* (Londen: Methuen 1964); de archivaris van het archief van het House of Lords, optredend namens de Beaverbrook Foundation, voor het Archief Lloyd George; Princeton University Press, voor Arthur S. Link, red., *The Deliberations of the Council of Four*, 2 dln. (Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1992); en de Trustees van het British Museum, voor het Archief Balfour. Er is alles in het werk gesteld om auteursrechthouders op te sporen, maar mochten personen of instellingen onvermeld zijn gebleven, dan hoor ik graag van hen.

Ook mijn werkgever, Ryerson University, ben ik dankbaar voor de tijd die men mij heeft gegeven, en voorts St Antony's College te Oxford, voor een prachtige periode als gastdocent. De families Snow en MacMillan in Londen en de familie Daniel-Shlaim in Oxford hebben mij hun royale gastvrijheid en steun geboden. Als dit alles niet in mijn boek tot uiting komt, ligt de schuld bij mij.

Over de aardrijkskundige namen

Veel van de in dit boek voorkomende steden hebben meer dan één naam. Lviv (in het huidige Oekraïne) wordt bijvoorbeeld Léopol, Lemberg, Lwów of Lvov genoemd. Er is meestal gekozen voor de namen die nu gangbaar zijn. Wanneer er een Nederlandse versie van een naam bestaat, zoals Parijs, Rome, enz., is die gebruikt. In het geval van specifieke geschillen tijdens de vredesconferentie is de in 1919 gebruikelijke vorm gevolgd: Danzig (Gdańsk), Fiume (Rijeka), Memel (Klaipėda), Shantoeng (Shandong), Teschen (Cieszyn of Tešín), Tsingtao (Qingdao).

Voor de Nederlandse vertaling is, waar mogelijk, voor de aardrijkskundige namen en de daarbij behorende bijvoeglijke naamwoorden en inwoneraanduidingen, alsmede de Nederlandse vormen van namen van belangrijke steden, regio's en andere geografische entiteiten in het buitenland, uitgegaan van: *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands*, Den Haag 1996, een publicatie van de Nederlandse Taalunie in de reeks *Voorzetten*, nr. 50.

Voorwoord door Piet Chielens

Honderd jaar wapenstilstand op het westelijke front

Deze inleiding begint op 12 november 2018. Gisteren is de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog in Ieper traditioneel geëindigd met het blazen van de *Last Post* onder de Menenpoort. Vierentwintig ambassadeurs en de directeur-generaal van de Commonwealth War Graves Commission voegden zich bij koning Filip van België en zijn vrouw koningin Mathilde, de premier van België, Charles Michel, en de minister-president van Vlaanderen, Geert Bourgeois, voor de laatste kranslegging als eerbetoon aan de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Het militaire trompetsignaal wordt in Ieper elke avond geblazen voor de bijna 55.000 vermisten van het Britse gemenebest wier naam op de muren van de poort gebeiteld staat, maar gisteravond maakte de voorzitter van de Last Post Association nadrukkelijk melding van *alle* burgers en *alle* militairen van *beide* zijden die slachtoffer werden van de oorlog. Hij citeerde zelfs de Britse soldaat-dichter Siegfried Sassoon, niet uit zijn striemende pamflet tégen de poort, *On Passing the New Menin Gate* – waar de poort een schijnheilige triomfboog van de overwinnaars is –, maar uit *Aftermath*:

Have you forgotten yet?...

For the world's events have rumbled on since those gagged days,

Like traffic checked a while at the crossing of city ways:

Wij, het volk, de mensen die stilstonden aan de poort waardoor het verkeer dagelijks wordt stilgelegd, zijn het niet vergeten. En dat waren voor één keer de bijna zeventig wereldleiders die ochtend op de al even verkeersvrije Place Charles De Gaulle in Parijs ook niet. Uit Rusland, Duitsland en Turkije waren ze gekomen, uit Canada, België, Nederland, Israël en India, uit veel Europese en een groot aantal Afrikaanse landen. Alleen de Britten waren in Londen gebleven. Op een herdenkingsfeest van internationale samenwerking als ultieme overwinning op de oorlog valt Brexit-Britain zwaar uit de toon. De secretaris-generaal van de UNO mocht die middag een *Paris Peace Forum* voorzitten, dat door de Duitse bondskanselier werd geopend met de woorden: 'Vrede is geen vanzelfsprekendheid,' en: 'Het is makkelijker internationale organisaties af te breken dan ze weer op te bouwen.'

Michel Barnier, hoofdonderhandelaar voor de EU over Brexit, stond noch-

tans wel in leper onder de poort van het Britse Imperium. Hij had meer dan twintig jaar ervoor als jong diplomaat voor Europa mee onderhandeld over de vrede op het Ierse eiland, die nu door de nieuwe Brexit-grens opnieuw wordt bedreigd. In zijn persoon en aanwezigheid moest duidelijk worden dat Europa niet alleen een gemeenschappelijke markt heeft geconstrueerd, maar ook een vredesproject is en wil blijven.

Hedendaagse politieke leiders in Europa voelen zich meer dan eens verveeld bij die vaststelling. Toen de Europese Unie in 2012 de Nobelprijs voor de Vrede mocht ontvangen, konden veel Europese leiders gevraagd om een eerste reactie hun gêne nauwelijks verbergen. In vier lidstaten (Griekenland, Oostenrijk, Nederland en Zweden) was een meerderheid van de bevolking ook van mening dat de prijswinnaar niet goed was gekozen en dat de prijs niet bijdroeg om het imago van de EU te verbeteren. De stem van populisme en nationalisme, het onszelf-alleen in alle toonsoorten, klinkt dan ook steeds luider en schriller in het openbare debat. Electorale winst op korte termijn haalt het makkelijk van langetermijnplanning. Staatsman- en staatsvrouwschap doet zichzelf de das om voor een paar duizend *likes* voor bittere tweets.

Een en ander betekende dat het einde van de eerste grote Europese burgeroorlog, die eenentwintig jaar later de Eerste Wereldoorlog werd, op 11 november 2018 werd herdacht, dit is op de honderdste verjaardag van de wapenstilstand aan het westelijke front, en dat men dit helemaal niet op dezelfde schaal zal overdoen bij de honderdste verjaardag van het historisch correctere einde, het vredesverdrag dat op 28 juni 1919 volgde.

De Grotere Oorlog

Vandaag beseft zowat iedereen dat ook dat vredesverdrag geen rust bracht en dat ‘*The War to End all Wars*’, zoals onder anderen auteur H.G. Wells, de Britse premier David Lloyd George en de Amerikaanse president Woodrow Wilson deze oorlog hebben genoemd, gevolgd werd door niet meer dan een ‘*Peace to End All Peace*’, zoals de Britse onderhandelaar Lord Milner meldde na inzage van de definitieve tekst. Na Versailles volgden nog vele andere verdragen, die pas min of meer een nieuwe wereldorde konden vastleggen nadat in 1923 de wapens op alle fronten van de Eerste Wereldoorlog tot zwijgen waren gekomen en de internationale gemeenschap kort daarna de Sovjet-Unie erkende. De Eerste Wereldoorlog van 1914 tot 1918, de Grote Oorlog, is slechts een West-Europese versie van de veel Grotere Oorlog van 1912 tot 1923.

Wie het belang van deze Eerste Wereldoorlog inziet voor de geschiedenis van onze tijd, weet dat niet alleen de catastrofe van de enorme vernietiging en het eindeloze bloedvergieten belangrijk is geweest, maar ook de constructie van de nieuwe wereldorde die daarna volgde. In de Vredesconferentie van Parijs in het voorjaar van 1919 kwamen niet alleen de echte krachtsverhoudingen aan het einde van de oorlog naar boven, maar ook de wijze waarop en de redenen waarom de oorlog werd gevoerd. Als de Eerste Wereldoorlog een lange schaduw vooruitwerpt tot in deze tijd, is dat voor een stadje als Ieper, midden in de glooiende vlakte die nog altijd van bloed, ijzer en gifgas is doordrenkt, zeker in de eerste plaats omwille van de grote strijd van 1914 tot 1918, maar voor talloze andere plaatsen in de wereld is de vredesconferentie die daarna kwam belangrijker. Zonder Parijs 1919 wellicht geen Hitler 1933, Srebrenica 1994 of Mosul vandaag...

Of misschien toch wel? De meningen over de rechtstreekse oorzakelijke verbanden tussen grote, in de tijd ver uit elkaar liggende gebeurtenissen zijn onder historici eindeloos verdeeld. Margaret MacMillan toont zich geen voorstander van de theorie dat Hitler aan de macht kwam en oorlog voerde omwille van Versailles. Maar zij beschrijft wel zorgvuldig de koloniale, imperialistische houding van de overwinnaars, de bijna willekeurige toepassing van het zelfbeschikingsrecht (enkel waar het de overwinnaars uitkwam), de cynische poespas van de vele territoriale ingrepen, de niet-consequente toepassing van de bescherming van minderheden (wel in Roemenië maar niet in Italië of het Verenigd Koninkrijk), de onvolkomenheid van de Volkenbond, het sjacheren met haar mandaten, de onrealistisch hoge verwachtingen in herstelbetalingen. Dat elk van deze elementen voorwaarden hebben gecreëerd waarbinnen latere conflicten konden ontstaan of een rijke voedingsbodem hadden, is duidelijk.

Margaret MacMillan zegt elders ook dat 'erg weinig in geschiedenis onvermijdelijk' is. In haar relaas van de vredesonderhandelingen in Parijs beschrijft ze het falen van politieke wereldleiders die in de eerste plaats gevangenzaten in hun eigen, nationale politieke logica en volledig ondergeschikt waren aan de gevolgen van de wijze waarop de voorbije oorlog was gevoerd. Hun onvermogen om boven dat verleden uit te stijgen en naar de toekomst te kijken, houdt op zijn minst waarschuwingen in voor deze tijd.

Wat rest is de dynamiek van zeer verschillende persoonlijkheden, cultuurclashes en een onvergeeflijke nonchalance die het gevolg lijkt van een te lang en te complex onderhandelingsproces. Het uiteindelijke gemak waarmee over bevolkingsgroepen werd geoordeeld, waarmee landen werden ontmanteld en geconstru-

eed, waarmee tientallen miljoenen mensen van land veranderden en minderheden werden in hun nieuwe staat, waardoor nagenoeg evenveel mensen op de vlucht waren als vandaag, en vooral het cynisme waarmee de grootmachten uiteindelijk alles in eigen voordeel beslechtten, is net zo stuitend, omdat MacMillan het zo zorgvuldig heeft beschreven.

Een oorlog van imperialisme

Al in juli 1917 had Siegfried Sassoon openlijk afstand genomen van de oorlog met een verklaring die door parlementslid H.B. Lees-Smith op 31 juli 1917 in het Lagerhuis in Londen werd voorgelezen. In zijn verklaring stelde Sassoon dat hij openlijk ongehoorzaam aan het militaire gezag was omdat ‘... *this War, upon which I entered as a war of defence and liberation, has now become a war of aggression and conquest.*’ Sassoon, die voor het opstellen van zijn verklaring werd bijgestaan door pacifisten als Henry Massingham, hoofdredacteur van het linkspolitieke blad *The Nation*, en de filosoof Bertrand Russell, kon op dat moment zijn beschuldiging onmogelijk afleiden uit het verloop van de gevechten op het westelijke front, waar de geallieerden nog geen enkel uitzicht hadden op een overwinning, laat staan een verovering. Maar dat was wel zo in de Balkan, het Midden-Oosten en Afrika. In 1915 hadden Fransen en Britten Italië al in het geallieerde kamp gekregen met verregaande beloften voor Italiaanse gebiedsuitbreiding in de Balkan en de Egeïsche Zee (het geheime Pact van Londen), en waren Duitse koloniën al in handen gevallen van Zuid-Afrikaanse en Britse troepen. In mei 1916 deelden Londen en Parijs het Midden-Oosten op in het al even geheime Sykes-Picotakkoord. Nog later volgde een regeling voor Palestina (Balfourverklaring) en werd het Duitse Oost-Afrika (vandaag: Rwanda, Burundi en Tanzania) gedeeltelijk veroverd door de *Force Publique* uit Belgisch-Congo. De geallieerde bedoelingen met deze oorlog waren dus zeker ook imperialistisch. In Versailles wilden Frankrijk en het Britse Imperium die winst absoluut verzilveren, ook als dat ten koste ging van andere ‘overwinnaars’, zoals Italië en België, die daardoor zeer gefrustreerd raakten.

Belgische claims

De Belgische en de Italiaanse motieven waren op hun beurt even imperialistisch. Enerzijds wilden ze dat de vredesregeling kon goedmaken wat de oorlog had aangericht, anderzijds had de algemene keuze om het conflict militair op te lossen een logica ingang laten vinden waarbij landen ook naar natuurlijke bescherming uitkeken. De nieuwe wereldorde die in de maak was, moest ook voor sterke staatsgrenzen zorgen. Dus claimde België zonder schroom niet alleen Duits

maar ook Nederlands grondgebied, dat Nederland eventueel op zijn beurt dan maar in Duitsland zou moeten kunnen compenseren. België zou zodoende een soevereine doortocht op de Schelde krijgen en een oostgrens die met de Maas en de Roer een natuurlijk verdedigbare positie garandeerde. De nieuw aan te leggen kanalen en spoorwegen tot Duisburg aan de Rijn zouden zowel voor de verdediging als voor logistieke aanvoer kunnen dienen. De Belgische graaizucht werd sterk aangewakkerd door de overwinningroes en het geloof in militaire oplossingen voor conflicten. Bovendien konden de geannexeerde gebieden op termijn wellicht enige compensatie voor de zeer zware oorlogsschade betekenen. Dat dit ook ten koste van het neutrale Nederland zou gaan, werd door sommige facties als niet meer dan billijk geacht. Nederland was immers niet zo neutraal gebleken, want het had volgens sommigen Duitse troepen doorgang verleend op Nederlandse wegen, en volgens anderen met voorbedachtheid een schuiloord gegeven aan de afgezette Duitse keizer.

Maar de claims haalden ook legitimatie bij uitstaande rekeningen met Nederland (sinds 1830) en het Congres van Wenen (sinds 1815). Zeeuws-Vlaanderen was in de erkenning van België in 1831 (door het Britse Rijk), in 1839 (door Nederland) en in 1843 (bij de definitieve vastlegging van de Belgisch-Nederlandse grens) niet toegewezen aan België, waardoor de Schelde geblokkeerd kon blijven indien Nederland dat wenste. De Scheldetol was nog tot 1863 blijven gelden. De huidige Belgische en Nederlandse provincies Limburg waren tijdens het Koninkrijk der Nederlanden verenigd (1815-1830) en korte tijd bleef deze grote provincie Limburg ook ongedeeld na de Belgische Revolutie, tot aan de Nederlandse erkenning van België in 1839. Even lang was ook het oostelijke deel van Luxemburg, het huidige Groothertogdom, verenigd met de Belgische provincie Luxemburg. Omdat de beide oostelijke gebieden nog tot kort voor de Duitse eenmaking tot de Duitse Bond behoorden, werd Limburg pas in 1867 een provincie van Nederland en werd oostelijk Luxemburg in datzelfde jaar de facto onafhankelijk, al bleef er nog tot 1890 een personele unie met Nederland bestaan.

Een derde geschil bestond in de provincie Luik. In het Congres van Wenen, bijeengeroepen na de nederlaag van Napoleon in 1815, was de grens tussen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en Pruisen ten zuiden van de lijn Maastricht-Aken ongeveer getrokken langs de Romaans-Germaanse taalscheiding, maar niet helemaal. Het Franse Département de l'Ourthe, dat na 1815 de provincie Luik werd, verloor Eupen, dat Duitstalig was, maar ook Malmédy en Waimes (Fr.)/Weismes (D.), waar een meerderheid van de bevolking Franstalig was. En over het lood- en zinkrijke Moresnet raakte men het zelfs helemaal niet

eens. De mijnontginning van Altberg/Vieille Montagne die ook van militair belang was, moest dan maar in neutraal gebied plaatsvinden, in een neutraal ministaatje van 3,5 km² dat door beide landen werd bestuurd.

De Belgische claims in het voorjaar van 1919 hadden dus ook deels te maken met identiteit gevormd door taal en geschiedenis. De verre voorgeschiedenis van dit hele gebied is ontzettend complex. Zij zorgde voor een streek- en taaleigenheid die door het geknutsel aan nationale grenzen in 1815, 1830, 1839 of 1920 helemaal niet werd opgelost. Hoe dan ook had de Belgische regering een punt als zij meende dat ten minste deze eisen aansloten bij president Wilsons principe van nationale zelfbeschikking. Toen Woodrow Wilson dit grote, ordenende mechanisme in zijn Veertien Puntenplan opnam, besepte hij nauwelijks hoe dit principe (waarbij de ingezetenen van een land er ook de controle over moesten kunnen hebben in een *consent of the governed*, in de traditie van de Amerikaanse en Franse revoluties), door Europese nationalistenvan alle slag zou worden gekaapt en verdraaid tot de suprematie van een welbepaalde taal-, etnische of religieuze meerderheid die de dominantie zou krijgen over alle anderen. Nationale zelfbeschikking werd het recht op overheersing van een meerderheid over alle minderheden, en een fatale ontkenning van de tientallen menggebieden door het hele spectrum van taal-, etnische en religieuze groepen heen, die Europa in zijn lange geschiedenis altijd had gekend. Wilson liet dat gebeuren wanneer dat de onderhandelingen en de onderhandelaars goed uitkwam. De landverhuizing die in de territoriale commissies van de Parijse vredesconferentie werd uitgewerkt, volgde het principe van nationale zelfbeschikking dan ook nergens consequent.

Territoriale aanpassingen

In Italië bijvoorbeeld had de claim om alle Italiaanstaligen te verenigen in één natie het Pact van Londen in april 1915 gedomineerd. Groot-Brittannië en Frankrijk hadden op alle Italiaanse eisen toegezegd, al was het binnensmonds vloekend (Churchill noemde Italië ‘the harlot of Europe’), om maar snel een Italiaans front te kunnen laten openen. Maar na de oorlog wilde men die beloften herbekijken. Konden de eisen voor de provincie Trente en de stad Triëst, waar een meerderheid van de bewoners Italiaans sprak, rechtmatig worden genoemd, dan was dat veel minder het geval voor de aansluitende gebieden van Zuid-Tirol en Istrië. Slechts door deze gebieden telkens samen te bekijken (de beroemde kreet ‘voor Trento en Trieste’ die de Italiaanse vrijwilligers of *irridentisti* scandeerden), respectievelijk de provincies Trente én Zuid-Tirol en Triëst én Istrië samen, kon men voor het hele gebied Italiaanse meerderheden optekenen.

Omdat de Italiaanse ultranationalisten ‘Trento en Trieste’ al decennialang hadden geclaimd en hun inlijving ook paste in de idee van natuurlijk verdedigbare grenzen, werden ze in Parijs aanvaard. Maar alle andere Italiaanstaligen langs de Dalmatische kust, in Fiume (vandaag Rijeka in Kroatië) en in het Küstenland (de Julische Alpen in Slovenië), vormden minderheden in hun regio. Daarop toezeggen zou het nieuw op te richten Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen (vanaf 1929 Joegoslavië) onrecht doen. Van de Italiaanse claims op Dalmatië kon daarom alleen Zara (Zadar) overblijven.

Italië eiste en kreeg na Parijs een nieuw verdrag in Rapallo op 12 november 1920, met het nieuwe Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen, waardoor ook het Küstenland en een groter deel van de Dalmatische kust, waaronder Vrijstaat Fiume, alsnog Italiaans werden. Maar toen was het ultranationalisme van Gabriele d’Annunzio, die Fiume op 12 september 1919 met een eigen legertje vrijwilligers had bezet, omdat die stad in Parijs niet aan Italië was toegewezen, al zo ver doorgeschoten dat het weldra zou kunnen overgaan in het fascisme van Mussolini.

Bij de verdragen met Hongarije en Bulgarije werd met de idee van zelfbeschikking tegenover imperialistische annexatie of compensatie nog slordiger omgesprongen. Bulgarije verloor meer dan 11.000 km² grondgebied aan Roemenië, Servië en Griekenland, maar daarvan was geen enkel deel niet bewoond door een meerderheid van Bulgaren. Hongarije moest onder andere het sterk Hongaars/Roemeense menggebied Transsylvanië afstaan aan Roemenië. Daarnaast werden uit de oude dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije het nieuwe Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen en de republiek Tsecho-Slowakije opgericht. De nieuwe rompstaat Hongarije was 70 procent kleiner dan het voorgaande Hongaarse koninkrijk. In het hedendaagse Hongaarse nationalisme is dat nog altijd niet vergeten noch vergeven.

De nieuwe Duitse republiek werd relatief minder zwaar getroffen met het verlies van ‘slechts’ 13 procent van het grondgebied en een goede 6,5 miljoen inwoners. Met uitzondering van het in 1871 aan het Duitse Rijk verloren Franse Elzas-Lotharingen, dat rechtstreeks naar Frankrijk terugkeerde, en van Memel en West-Pruisen die onderdeel werden van respectievelijk de nieuw op te richten staten Litouwen en Polen, konden alle andere gebieden slechts na een volksraadpleging overgaan. Dat had soms verrassende gevolgen. Ondanks geallieerde en Poolse druk om Pools te worden, koos de bevolking in de Oost-Pruisische regio’s Allenstein, Marienwerder en Masurië er massaal voor om Duits te blijven.

Silezië zou zelfs over drie landen verdeeld geraken. De verduitsing van de vorige eeuw had alvast hier haar effect niet gemist. Dat was ook de voornaamste reden waarom de Franse premier Clemenceau weigerde om een volksstemming te laten organiseren voor Elzas-Lotharingen. Na de oorlog van 1870 waren enorm veel Fransgezinde bewoners van de Elzas naar het Franse moederland gevlucht, en sindsdien was er vooral in de Elzas een bewuste politiek van verduitsing gevoerd.

Oostkantons

Uiteindelijk wezen de grote machten in Parijs aan België enkel Moresnet en de Pruisische *Kreise* Eupen en Malmédy toe. Van annexatie van Luxemburgs of Nederlands grondgebied kon om uiteenlopende redenen geen sprake zijn. Het gebied was vrij complex en werd slechts zeer ten dele bewoond door een bevolking die een annexatie door België weleens terecht zou kunnen vinden. Met uitzondering van de huidige gemeenten Malmédy en Waimès/Weismes waar een meerderheid van de bevolking Franstalig was (*‘la Wallonie prussienne’*), en de zich van een Limburgs dialect bedienende bewoners van Kelmis en Lontzen (maar ook van een tiental andere dorpen in het huidige Vlaanderen, Wallonië, Nederlands-Limburg en zelfs Duitsland), was de moedertaal van deze bevolking in grote meerderheid het Duits. Maar tegen de aanhechting viel weinig te beginnen.

De voorgeschreven volksraadpleging vond in juli 1920 plaats, maar was een farce. Tegenstanders van een overgang naar België konden slechts persoonlijk en slechts op twee plaatsen, in de steden Eupen en Malmédy, bij de Belgische overheid hun bezwaren kenbaar maken. Die voegde de argumenten samen in lijsten die vervolgens aan de Volkenbond werden overgemaakt. Wie die moeite niet deed, of dat niet durfde of kon, werd geacht om voor de aanhechting te zijn. Zo kwam het dat slechts 271 in naam en met hun grieven bij de Belgische overheid bekende tegenstanders stonden tegenover een verpletterende stilzwijgende meerderheid van bijna 33.500 stemgerechtigde voorstanders van aanhechting. Zes maanden later werd de transfer van de 985 km² Pruisische Rijnprovincie en Moresnet naar België een feit. Al wie op 1 augustus 1914 in het gebied had gewoond en 21 jaar of ouder was, werd vanzelf Belg. 247 personen ouder dan 21 jaar emigreerden in 1920 om Duitser te kunnen blijven. En anderen volgden. Bij de volkstelling van 1925 werden in Duitsland 4890 voormalige inwoners van Eupen-Malmédy geteld, die zich voornamelijk in Aken en de Rijnprovincie hadden gevestigd.

[De verhuizing ging ook in de andere richting. Vanaf september 1921 dienden

1443 Duitsers een aanvraag in om Belg te worden. In 1929, toen de politieke toekomst in Duitsland er alsmear grimmiger uitzag, werden nog eens 500 Duitsers alsnog nieuwe Belgen. Het hielp hen niet ontsnappen aan de nieuwe aanhechting (*Heim ins Reich*) in 1940. De meeste slachtoffers uit de Oostkantons vielen in de Tweede Wereldoorlog als *Zwangsoldaten* in de legers van het Derde Rijk, of als verraden en in kampen gebroken verzetslieden die zich bij die nieuwe dwang niet hadden willen neerleggen.

Maar tijd heelt vele wonden. Sinds het vastleggen van de Belgische taalgrenzen in 1962 zijn er vandaag negen gemeenten die Duitstalig zijn met taalfaciliteiten voor Franstaligen, en twee gemeenten Franstalig met taaltegenwoordiging voor Duitstaligen. Quasi geruisloos meedienend op de golven van een steeds verder toenemende regionalisering van Vlaanderen en Wallonië verwerft de Duitstalige Gemeenschap van België steeds meer autonomie. Zij telt vandaag ongeveer 77.000 inwoners, en de 'Oostkantonniers' uit de tijd van de vermaledijde annexering zijn vandaag, minstens in naam, de meest Belgische van alle Belgen. Ze wonen sedert 2017 immers in *Ostbelgien* (zonder vertaling). Maar daarnaast en misschien nog meer dan dat vormen zij samen met het zuiden van Nederlands-Limburg, delen van de Vlaamse Voerstreek, de Waalse buurgemeenten in België en met het Duitse grensgebied rond Aken en Monschau een oud cultureel menggebied dat vandaag de kern is van de krachtige Euregio Maas-Rijn: een Europees samenwerkingsverband van Maastricht en Heerlen tot Aken, Liège en Hasselt, dat 11.000 km² en 3,7 miljoen inwoners groot is.

Koloniën

De grootste gebiedsuitbreiding die België in Parijs kon verzilveren, lag evenwel in Afrika. In de koloniën lag voor alle overwinnaars de echte winst. Zowel Frankrijk als het Britse Imperium zou nooit groter dan in 1920 zijn. In principe namen ze enkel de mandaten voor de Volkenbond waar, maar in de feiten waren dat annexaties naar koloniale traditie. In Afrika palmde ze alle Duitse koloniën in, en voor de verdeling van het op sterven na dode Ottomaanse Rijk werden geheime akkoorden zoals dat van Sykes-Picot en Balfour op tafel gelegd. De Duitse gebieden in Azië en Oceanië werden ingepikt door Japan, Australië en Nieuw-Zeeland. Alleen China, dat vanaf 1917 toch 125.000 gemilitariseerde arbeiders aan de Britten en Fransen had geleverd, kreeg niets, en zelfs helemaal niets terug van wat Japan in China had bezet. Eerst leek het dat in die regeling ook België niets zou krijgen, maar omdat de Belgisch-Congolese strijdkrachten delen van het voormalige Duits-Oost-Afrika veroverd hadden en bezet hielden,

kon men maar moeilijk anders dan België het mandaat over Rwanda en Burundi verlenen. Tijdens de oorlog had België ook gevraagd om het mandaat over Palestina te krijgen, en daar zelfs de morele erfenis van de eerste kruisvaarder Godfried van Bouillon bij gehaald, al was het er uiteraard vooral om te doen om de Belgische industriële investeringen in Egypte uitbreiding te geven. Toen de Britten in 1917 Jeruzalem hadden veroverd en later dat jaar, op 2 november, de Balfourverklaring afkondigden, werd duidelijk dat ook die Belgische aspiraties opgeborgen moesten worden.

Keynes

De Belgische eisen voor gebiedsuitbreiding in Europa en elders hadden natuurlijk nog een belangrijke reden. Het land was door de oorlog ontzettend verarmd. Het grootste gedeelte van het grondgebied was van 1914 tot 1918 bezet, waardoor de Belgische regering nauwelijks inkomsten had en voor alles bij de bondgenoten moest lenen, zowel voor het uitrusten van zijn veldleger op oorlogsvoet als voor de steun aan zijn honderdduizenden vluchtelingen in Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland en zelfs in het onbezette stukje van de Westhoek. Intussen roofden de Duitse legers het land leeg, niet alleen in de landbouw maar ook in alle takken van de industrie. Toen op 11 november 1918 de wapens zwenkten, was een groot deel van België verwoest en waren zijn industriële installaties grotendeels ontmanteld. De kosten voor de wederopbouw zouden gigantisch zijn. En daarna pas zou de internationale handel die decennialang aan de grote rijkdom van België had bijgedragen, weer kunnen aantrekken.

Er waren maar twee manieren om ooit boven de enorme en groeiende schuldenberg uit te komen, en dat was via het inpalmen van nieuwe gebieden en via het ontvangen van herstelbetalingen van Duitsland.

Het hele noorden en oosten van Frankrijk bevond zich in dezelfde situatie, en de Belgische en Franse regeringen trokken in dezen dan ook gelijk op. Troepen uit beide landen bezetten het Rijnland (vanaf 1919) en later het Ruhrgebied (1923-1925). Frankrijk, België, Italië en Groot-Brittannië waren tijdens de oorlog alle debiteur bij de Verenigde Staten geworden. Die deden zich aanvankelijk zeer altruïstisch voor, in het belang van een duurzame wereldvrede, maar uiteindelijk deden Wilson en Amerika niets om de schuldenlast van de Europese naties te verlichten. Die werd nog eens zwaarder doordat Rusland bij de andere mogendheden uitstaande schulden weigerde terug te betalen. De enige uitweg om snel terug te komen was dus via herstelbetalingen. Duitsland kreeg de volledige schuld voor de oorlog en dus ook de verantwoordelijkheid voor het vergoeden van alle onkosten. Daarna volgde hetzelfde scenario voor de andere verliezers: de

dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en het Ottomaanse Rijk. Uiteindelijk zou men de onkosten van de oorlog laten vallen en het nog enkel over de vergoeding voor de aangerichte schade hebben. Maar dat betekende in het licht van een economisch herstel een te geringe schuldvermindering voor de verliezers.

De jonge economist John Maynard Keynes zetelde in de Britse delegatie en voorspelde dat deze werkwijze alleen maar het economisch herstel in de verslagen centrale landen onmogelijk zou maken. Hoe zou Europa kunnen heropleven in deze regeling, hoe konden de verslagenen weer goede burenen worden, hoe zouden de nieuw gecreëerde staten ooit stabiel kunnen worden? Keynes nam ontslag uit de Britse zending, nog voor het eerste van de verdragen werd getekend. Zijn voorstel om aan de hand van door alle partijen gegarandeerde obligaties de oorlogsschulden af te betalen en het herstel van de verwoeste landen te financieren, zou een open, solidaire economie van internationale vrijhandel op gang brengen die de onderlinge solidariteit en verbondenheid zou herstellen. Het plan stuitte op een 'NO' uit de Verenigde Staten en op al te weinig animo bij de Britten om hun jonge pupil te steunen. Na de grote financiële crisis van het einde van de jaren twintig van de twintigste eeuw zouden Keynes' economische plannen wel ingang vinden in de New Deal van Roosevelt. En Margaret MacMillan suggereert dat Jean Monnet, in 1919 medewerker van Georges Clemenceau, Keynes' gedachtegang terug opnam na de Tweede Wereldoorlog, wat de start inluidde van wat later de Europese Unie zou worden.

Clemenceau

Maar in 1919 had de Franse premier het te druk om Duitsland militair te ontmantelen en de gigantische financiële put die de oorlog had geslagen te dempen met wat hij van hen kon loswrikken. En Lloyd George was al te gepreoccupeerd met de Britse suprematie over de zeeën, met een vloot die voortaan alleen op olie zou draaien. De enorme schuldenlast die Frankrijk, Groot-Brittannië en ook Italië en zelfs België hadden verzameld, was het fatale gevolg van de onstuitbare en gigantisch geldverslindende oorlogvoering die jarenlang alle middelen had opgebruikt en alles, mens en cultuur, op haar weg had vernietigd. Het geloof in de alleen maar militaire oplossing aan dit conflict van burenen, aan alle zijden en in alle landen, had Europa aan de rand van het bankroet en van de revolutie gebracht.

Alleen al 1,4 miljoen Franse levens waren op het slagveld verloren gegaan. Naast hen stond een veelvoud van fysisch en psychisch getraumatiseerden en honderdduizenden burgerslachtoffers. Je kon aan je bevolking niet deze offers

vragen en daarna ‘gewoon’ de verantwoordelijkheid voor de tragedie met je vijand delen in een gezamenlijk en solidair herstelplan. Ook niet als dat misschien de enige manier was om de eigen fouten en die van anderen recht te zetten!

Zaterdag 23 november 2018. De Champs-Élysées is afgesloten ter hoogte van de Place de la Concorde voor het eerste grote protest van de ‘gilets jaunes’ (gele hesjes). Later zal een traangaswolk de wijde omtrek verstikken. We zijn op weg naar het Musée de l’Orangerie met een welbepaalde tekst in gedachten. Op 12 november 1918 schreef de Franse impressionistische schilder Claude Monet aan zijn vriend van dertig jaar, *président du Conseil* Georges Clemenceau:

Bien cher Ami,

Ik sta op het punt om twee decoratieve schilderijen af te werken die ik wil signeren op de dag van de Overwinning. Ik wil je vragen om ze aan de Staat te schenken via jouw tussenkomst. Het is niet veel, maar het is de enige manier waarop ik kan deelnemen aan de overwinning (...).

Ik bewonder je en omhels je met heel mijn hart.

Clemenceau overtuigde Monet later om alle panelen van *Les Nymphéas*, want over die imposante waterlelieschilderijen had Monet het, aan de Franse staat te schenken. Hij zorgde er zelf voor dat ze uiteindelijk een permanente plaats in het Musée de l’Orangerie kregen, waar ze sinds de restauratie van enkele jaren geleden, jaarlijks door honderdduizenden bezocht worden. Als een ‘uniek ensemble opgedragen aan de Vrede’, lezen we in de introductietekst. Zo bekijken wij ze hier vandaag ook, acht lange panelen in een feestelijke, soms bijna abstracte symbiose van licht en natuur. Een vrediger en hoopvoller tafereel is er niet. Een kilometer verder staat vlak tegenover het standbeeld van generaal De Gaulle een grote bronzen Clemenceau, in zijn lange jas waarmee hij de soldaten aan het front bezocht. Zijn sjaal wappert achter hem aan in de gure oorlogswind. Langs de laan morren Fransen uit de provincie over de te hoge milieutaksen op benzine. Onbewogen, onverschillig voor de grandeur van *Le Tigre*.

De laatste van de laatste, het einde van alle oorlogen...

Margaret MacMillan noemt de grote leiders van de Vredesconferentie ‘*peacemakers*’, vredestichters. Uiteindelijk vergeeft zij hun zeer veel, omdat ze hen ook goed begrijpt. Zij waren voerders van een onverbiddelijke oorlog, en daarna wer-

den ze vredestichters, zo goed als dat ging. Natuurlijk maakten ze daarbij allemaal fouten, in onze ogen zware fouten. Maar die waren in de eerste plaats het gevolg van de gigantisch zware oorlog die eraan voorafgegaan was, waardoor de vrede die erop moest volgen dat helaas nooit meer echt zou zijn. *La Der des Ders... The War to End all Wars*, zou nauwelijks iets meer dan twintig jaar later een *Eerste Wereldoorlog* worden.

Piet Chielens,
Coördinator van het In Flanders Fields Museum in Ieper

Inleiding

In 1919 was Parijs de hoofdstad van de wereld. De vredesconferentie was de belangrijkste zaak van de wereld en de vredestichters waren de machtigste mannen van de wereld. Zij kwamen dagelijks bijeen. Zij betoogden, debatteerden, maakten ruzie en legden hun ruzies weer bij. Zij sloten overeenkomsten. Zij stelden verdragen op. Zij creëerden nieuwe landen en nieuwe organisaties. Zij dineerden samen en gingen samen naar het theater. Zes maanden lang, van januari tot en met juni, was Parijs tegelijk de regering, het hof van appel en het parlement van de wereld, het brandpunt van wereldwijde hoop en vrees. Officieel duurde de vredesconferentie nog langer, tot 1920, maar die eerste zes maanden zijn de maanden die ertoe doen. Toen werden de doorslaggevende beslissingen genomen en de cruciale opeenvolgingen van gebeurtenissen in beweging gezet. De wereld heeft zo iets nooit meegemaakt, en zal zo iets ook nooit meer meemaken.

De vredestichters waren daar omdat het trotse, zelfverzekerde, rijke Europa zichzelf aan flarden had gescheurd. Een oorlog die in 1914 was begonnen vanwege ruzie over de macht op de Balkan had alle grote mogendheden meegezogen, van het tsaristische Rusland in het oosten tot Groot-Britannië in het westen, en de meeste kleinere mogendheden ook. Alleen Spanje, Zwitserland, Nederland en de Scandinavische landen hadden kans gezien erbuiten te blijven. Er was gevochten in Azië, in Afrika, op de eilanden in de Stille Oceaan en in het Midden-Oosten, maar de meeste strijd was geleverd op Europese bodem, langs het craquelé-netwerk van loopgraven dat zich uitstreckte van België in het noorden tot de Alpen in het zuiden, langs de grenzen van Rusland met Duitsland en zijn bondgenoot Oostenrijk-Hongarije en op de Balkan zelf. Er waren soldaten van overal ter wereld gekomen: Australiërs, Canadezen, Nieuw-Zeelanders, Indiërs, Newfoundlanders, om te vechten voor het Britse Rijk; Vietnamezen, Marokkanen, Algerijnen, Senegalezen voor Frankrijk; en ten slotte de Amerikanen, tot het uiterste getergd door de Duitse aanvallen op hun schepen.

Buiten de grote slagvelden zag Europa er nog vrijwel onveranderd uit. De grote steden waren ongeschonden, de spoorwegen waren intact, havens functioneerden. Het was een andere oorlog dan de Tweede Wereldoorlog, toen de bakstenen en de mortel van de Europese steden werden vergruizeld. De verliezen werden in mensenlevens geteld. Miljoenen combattanten – want de tijd van het massaal doden van burgers was nog niet aangebroken – verloren tijdens die vier jaren het leven: 1.800.000 Duitsers, 1.700.000 Russen, 1.384.000 Fransen,

1.290.000 soldaten uit Oostenrijk-Hongarije, 743.000 Britten (en nog eens 192.000 man uit het Britse Rijk) en zo verder de lijst af, tot het nietige Montenegro met 3000 man. Kinderen verloren hun vader, vrouwen hun echtgenoot en jonge vrouwen werd de kans om te trouwen ontnomen. En Europa verloor degenen die zijn geleerden, zijn dichters, zijn leiders hadden kunnen zijn, en de kinderen die zij hadden kunnen krijgen. En behalve de talloze doden waren er de mannen die nog maar één been of één arm of één oog hadden, of van wie de longen beschadigd waren door gifgas, of die hun geestelijk evenwicht nooit meer hervonden.

Vier jaar lang hadden de meest ontwikkelde landen van de wereld hun mannen, hun welvaart, de vruchten van hun industrie, wetenschap en technologie, verspild aan een oorlog die misschien per ongeluk was begonnen, maar die onmogelijk meer te beëindigen was omdat de twee partijen te veel aan elkaar gewaagd waren. Pas in de zomer van 1918, toen de bondgenoten van Duitsland het lieten afweten en de verse Amerikaanse troepen toestroomden, kregen de geallieerden ten slotte de overhand. De oorlog eindigde op 11 november. Overal hoopten mensen vurig dat wat er nu kwam niet zo erg zou zijn als wat ze achter de rug hadden.

Vier jaren van oorlog ondermijnden voorgoed het trotse zelfvertrouwen dat Europa zijn dominante positie in de wereld had bezorgd. Na het westelijk front konden Europeanen niet meer spreken over een beschavende missie in de wereld. Door de oorlog werden regeringen omvergeworpen, de machtigen van hun macht beroofd, en hele samenlevingen ingrijpend veranderd. In Rusland werd door de revoluties van 1917 het tsarisme vervangen, al wist niemand toen nog waardoor. Aan het eind van de oorlog verdween Oostenrijk-Hongarije van de kaart en liet het een groot gat achter in het midden van Europa. Het Ottomaanse Rijk, met zijn omvangrijke bezittingen in het Midden-Oosten en zijn stukje Europa, was bijna ter ziele. Het keizerlijke Duitsland was nu een republiek. Oude naties – Polen, Litouwen, Estland, Letland – doken op uit de geschiedenis en begonnen een nieuw leven. Nieuwe naties – Joegoslavië en Tsjecho-Slowakije – maakten een moeizame geboorte door.

Men herinnert zich de Vredesconferentie van Parijs vooral vanwege het verdrag met Duitsland, in juni 1919 getekend te Versailles, dat eruit voortkwam, maar zij ging steeds om veel meer. Ook met de andere vijanden – Bulgarije, Oostenrijk en Hongarije, nu afzonderlijke landen, en het Ottomaanse Rijk – moesten verdragen worden gesloten. Er moesten nieuwe grenzen worden getrokken in het hart van Europa en in het Midden-Oosten. En het belangrijkste van alles, er moest een nieuwe internationale orde tot stand worden

gebracht, misschien op een andere basis. Was de tijd nu rijp voor een International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie), een Volkenbond, akkoorden over internationale telegraafkabels of internationale luchtvaart? Na zo'n enorme catastrofe waren de verwachtingen hooggespannen.

Al voor de kanonnen in 1918 zwegen, hadden er stemmen geklonken, klagend, eisend, boos: 'China aan de Chinezen,' 'Koerdistan vrij,' 'Laat Polen herleven.' Zij spraken in vele talen. Zij stelden allerlei eisen. De Verenigde Staten moesten de politieagent van de wereld worden; of de Amerikanen moesten vertrekken. De Russen hadden hulp nodig; nee, ze moesten aan hun lot worden overgelaten. Ze klaagden: Slowaken over Tsjechen, Kroaten over Serven, Arabieren over Joden, Chinezen over Japanners. De stemmen waren bezorgd, onzeker of de nieuwe wereldorde een verbetering ten opzichte van de oude zou zijn. In het Westen mopperde men over gevaarlijke ideeën die uit het Oosten kwamen; in het Oosten maakte men zich zorgen over de dreiging van het westerse materialisme. Europeanen vroegen zich af of zij er ooit nog bovenop zouden komen. Afrikanen vreesden dat de wereld hen vergeten was. Aziaten zagen dat de toekomst aan hen was – alleen het heden was het probleem.

Wij weten hoe het is te leven aan het eind van een grote oorlog. De stemmen van 1919 leken sterk op de stemmen van nu. Toen er in 1989 een eind kwam aan de Koude Oorlog en het sovjetmarxisme in de vuilnisbak van de geschiedenis werd gedumpt, ontwaakten oudere krachten, godsdienst of nationalisme, uit hun winterslaap. Bosnië en Rwanda hebben ons eraan herinnerd hoe sterk die krachten kunnen zijn. In 1919 heerste er eenzelfde besef van een nieuwe orde die aan het ontstaan was, toen grenzen plotseling werden verschoven en er nieuwe economische en politieke ideeën in de lucht hingen. Het was spannend, maar ook beangstigend te leven in een wereld die gevaarlijk kwetsbaar leek. Tegenwoordig, zo betogen sommigen, vormt de oplevende islam de dreiging. In 1919 was het het Russische bolsjewisme. Het verschil is dat wij geen vredesconferentie hebben gehouden. Daar is geen tijd voor. De staatslieden en hun adviseurs spreken elkaar tijdens korte ontmoetingen van twee, misschien drie dagen, en stappen dan weer in het vliegtuig. Wie zal zeggen wat de beste manier is om de problemen van de wereld op te lossen?

Er zijn veel dingen die onze wereld met die van 1919 verbinden. Neem bijvoorbeeld twee zeer uiteenlopende voorvallen in de zomer van 1993. Op de Balkan scheurden Serven en Kroaten de staat Joegoslavië uiteen. In Londen sponsorden de onvoorstelbaar rijke bewoners van het eilandje Nauru in de Stille Oceaan een geflopte musical over het leven van Leonardo da Vinci. Joegoslavië en Nauru dankten beide hun bestaan als onafhankelijke staat aan de

Vredesconferentie van Parijs. De toen getroffen regelingen zijn sindsdien voortdurend afgekalfd, maar met veel dilemma's van toen hebben wij nog steeds te maken: de betrekkingen tussen Japan en China, Europa en Amerika, Rusland en zijn bureu, Irak en het Westen.

Om deze dilemma's aan te pakken en op te lossen, kwamen staatslieden, diplomaten, bankiers, militairen, professoren, economen en juristen uit alle windstreken naar Parijs: de Amerikaanse president Woodrow Wilson en zijn minister van Buitenlandse Zaken, Robert Lansing; Georges Clemenceau en Vittorio Orlando, de premiers van Frankrijk en Italië; Lawrence of Arabia, omgeven door een waas van geheimzinnigheid en gehuld in Arabische gewaden; Eleftherios Venizelos, de grote Griekse patriot die zijn land rampspoed bracht; Ignacy Paderewski, de pianist die politicus werd; en velen die hun sporen nog moesten verdienen, onder wie twee toekomstige Amerikaanse ministers van Buitenlandse Zaken, een toekomstige premier van Japan en de eerste president van Israël. Sommigen bezaten erfelijke macht, zoals koningin Marie van Roemenië, anderen, zoals David Lloyd George, de premier van Groot-Brittannië, hadden macht verworven door hun eigen inspanningen.

Deze concentratie van macht lokte journalisten, zakenlieden en voorvechters en voorvechtsters van talloze zaken van overal ter wereld naar Parijs. 'Je komt alleen maar mensen tegen die naar Parijs gaan,' schreef de Franse ambassadeur in Londen. 'Parijs wordt een oord van vermaak voor honderden Engelsen, Amerikanen, Italianen en louche buitenlandse heren die bij ons komen binnenvallen onder het voorwendsel dat zij deelnemen aan het vredesoverleg.'¹ Stemrecht voor vrouwen, rechten voor zwarten, een handvest voor arbeid, vrijheid voor Ierland, ontwapening: de petitiees en de indieners ervan stroomden iedere dag uit alle uithoeken van de wereld toe. Die winter en lente gonsde het in Parijs van de plannen voor een Joods thuisland, een herboren Polen, een onafhankelijk Oekraïne, een Koerdistan, een Armenië. De petitiees stroomden binnen, van het Congres van Genootschappen voor Vrouwenkiesrecht, het Karpatho-Russische Comité in Parijs, de Serven van het Banaat, het antibolsjewistische Russische Politieke Congres. De indieners van de petitiees kwamen uit landen die bestonden, en uit landen die niet meer dan een droom waren. Sommigen, zoals de zionisten, spraken namens miljoenen; anderen, zoals de vertegenwoordigers van de Ålandeilanden in de Oostzee, namens een paar duizend mensen. Enkelen kwamen te laat: de Koreanen uit Siberië vertrokken in februari 1919 te voet en tegen de tijd dat het voornaamste gedeelte van de vredesconferentie was afgelopen, in juni, waren zij nog niet verder dan de Witte-Zeehaven Archangelsk.²

Van het begin af aan heerste er tijdens de vredesconferentie verwarring – over de organisatie, over het doel en over de procedures. Gezien de omvang van wat eraan voorafging, was dat waarschijnlijk onvermijdelijk. De Grote Vier – Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en de Verenigde Staten – hadden plannen voor een voorbereidende conferentie om het eens te worden over de vredesvoorwaarden die aangeboden zouden worden, om daarna een echte vredesconferentie te houden waar met de vijand zou worden onderhandeld. Onmiddellijk rezen er vragen. Wanneer zouden de andere geallieerde mogendheden hun standpunten naar voren kunnen brengen? Japan, bijvoorbeeld, was al een belangrijke mogendheid in het Verre Oosten. En hoe zat het met de kleinere mogendheden zoals Servië en België? Beide landen hadden veel meer verloren dan Japan.

De Grote Vier gaven toe, en de plenaire zittingen van de conferentie werden rituele aangelegenheden. Maar het echte werk werd gedaan door de Grote Vier en Japan tijdens informele bijeenkomsten, en toen die op hun beurt te omslachtig werden, door de leiders van de Grote Vier. Met het verstrijken van de maanden ging wat als voorbereidende conferentie was bedoeld ongemerkt over in de echte conferentie. In strijd met het diplomatieke gebruik en tot ongenoegen van de Duitsers werden de Duitse gedelegeerden pas op het eind naar Frankrijk ontboden om hun verdrag in zijn definitieve vorm in ontvangst te nemen.

De vredestitchers hadden gehoopt kordater en beter georganiseerd te kunnen optreden. Zij hadden het enige voorbeeld dat voorhanden was zorgvuldig bestudeerd – het Congres van Wenen, dat de napoleontische oorlogen afsloot. Het ministerie van Buitenlandse Zaken gaf een gerenommeerd historicus opdracht een boek over het Congres te schrijven dat in Parijs als handleiding kon dienen. (Hij gaf later toe dat zijn werk vrijwel geen invloed had gehad.³) De problemen waarmee de vredestitchers in Wenen te maken kregen, hoe groot ook, waren simpel in vergelijking met die in Parijs. De Britse minister van Buitenlandse Zaken, lord Castlereagh, nam destijds maar veertien stafleden mee naar Wenen. In 1919 telde de Britse delegatie bijna 400 leden. En in 1815 werden de zaken rustig en ontspannen afgehandeld. Castlereagh en zijn collega's zouden verbijsterd zijn geweest over hoe kritisch en nauwkeurig de vredesconferentie van 1919 openlijk onderzocht werd. Er waren ook veel meer deelnemers: ruim dertig landen stuurden gedelegeerden naar Parijs, waaronder Italië, België, Roemenië en Servië, landen die in 1815 nog niet bestonden. De Latijns-Amerikaanse landen maakten toen nog deel uit van het Spaanse en het Portugese Rijk. Thailand, China en Japan waren verre, mysterieuze landen. Nu, in 1919, verschenen hun diplomaten in Parijs in gestreepte broeken en geklede jassen. Behalve in een ver-

klaring waarin de slavenhandel werd veroordeeld, besteedde het Congres van Wenen geen aandacht aan de niet-Europese wereld. In Parijs besloegen de door de vredesconferentie behandelde onderwerpen een terrein van de noordpool tot Australië, van eilandjes in de Stille Oceaan tot hele continenten.

Het Congres van Wenen vond bovendien plaats toen de grote beroeringen die door de Franse Revolutie in 1789 teweeg waren gebracht, waren geluwd. In 1815 waren de gevolgen door de Europese samenleving geabsorbeerd, maar in 1919 was de Russische Revolutie pas twee jaar oud en was de uitwerking op de rest van de wereld nog onduidelijk. Westerse leiders zagen het bolsjewisme vanuit Rusland naar buiten sijpelen en beschouwden het als een bedreiging voor religie en traditie, voor alle banden die hun samenlevingen bijeenhielden. In Duitsland en Oostenrijk deden sovjets van arbeiders en soldaten al een greep naar de macht in de grote en de kleine steden. Soldaten en matrozen sloegen aan het muiten. In Parijs, Lyon, Brussel, Glasgow, San Francisco, zelfs in het slaperige Winnipeg op de Canadese prairies, vonden algemene stakingen plaats. Waren dit geïsoleerde uitbarstingen of opflakkingen van een kolossale veenbrand?

De vrede-stichters van 1919 hadden het idee dat zij de tijd tegenhadden. Zij moesten nieuwe lijnen op de kaart van Europa trekken, net als hun voorgangers in Wenen, maar zij moesten ook rekening houden met Azië, Afrika en het Midden-Oosten. ‘Zelfbeschikking’ was het sleutelwoord, maar daar hadden zij niet veel aan wanneer zij keuzen moesten maken tussen botsende nationalismen. De vrede-stichters moesten optreden als politieagent en zij moesten de hongerigen voeden. Zij moesten, als zij konden, een internationale orde creëren waarin een nieuwe oorlog onmogelijk zou zijn. Wilson stelde nieuwe manieren in het vooruitzicht om de zwakken te beschermen en geschillen op te lossen. De oorlog was een daad van monumentale dwaasheid en verspilling geweest, maar misschien zou er iets goeds uit voortkomen. En natuurlijk moesten de vrede-stichters de verdragen opstellen. Natuurlijk moest er met Duitsland worden afgerekend. Het moest worden gestraft omdat het de oorlog was begonnen (of louter omdat het de oorlog had verloren, zoals velen vermoedden?), de toekomst van het land moest langs vreedzamer lijnen worden uitgezet en de grenzen moesten worden aangepast om Frankrijk in het westen en de nieuwe naties in het oosten schadeloos te stellen. Er moest een verdrag met Bulgarije komen. En met het Ottomaanse Rijk. Oostenrijk-Hongarije vormde een speciaal probleem, want het bestond niet meer. Er was niet meer van over dan een nietig Oostenrijk en een wankel Hongarije. Het grootste deel van hun grondgebied was naar nieuwe naties gegaan. De verwachtingen die men van de vredesconferentie koester-

de waren hooggespannen; het risico van teleurstelling was dienovereenkomstig groot.

De vredestichters vertegenwoordigden ook hun eigen landen en omdat die merendeels democratieën waren, moesten zij rekening houden met de publieke opinie daar. Zij moesten vooruitkijken naar de volgende verkiezingen en afwegen wat de prijs zou zijn als zij tegemoetkwamen aan of zich niets aantrokken van de mening van hun kiezers. Zij waren in die zin niet echt vrij in hun handelen. En het besef dat alle oude grenzen in rook waren opgegaan, was verleidelijk. Het was tijd om de oude eisen en de nieuwe op tafel te leggen. De Britten en de Fransen kwamen heimelijk overeen het Midden-Oosten onderling te verdelen. De Italianen blokkeerden de eisen van het nieuwe Joegoslavië omdat zij geen sterke buurstaat wensten. Clemenceau klaagde tegen een collega: 'Het is veel gemakkelijker oorlog te voeren dan vrede te stichten.'⁴

Tijdens hun maanden in Parijs zouden de vredestichters veel tot stand brengen: een vredesverdrag met Duitsland en de basis voor vrede met Oostenrijk, Hongarije en Bulgarije. Zij trokken nieuwe grenzen door het midden van Europa en het Midden-Oosten. Veel van hun werk was niet blijvend. Mensen zeiden destijds, zoals er sindsdien altijd is gezegd, dat de vredestichters te veel tijd nodig hadden en dat zij het verkeerd deden. Het is een gemeenplaats geworden te zeggen dat de vredesregelingen van 1919 een mislukking waren en dat ze rechtstreeks tot de Tweede Wereldoorlog leidden. Maar daarmee wordt hun invloed overschat.

Er waren twee werkelijkheden in de wereld van 1919, en die strookten niet altijd met elkaar. De ene was in Parijs en de andere was op aarde, waar mensen hun eigen beslissingen namen en hun eigen strijd voerden. De vredestichters beschikten weliswaar over legers en vloten, maar waar weinig spoorwegen, wegen of havens waren, zoals in de binnenlanden van Klein-Azië of de Kaukasus, verliep het verplaatsen van hun troepen traag en moeizaam. De nieuwe vliegtuigen waren nog niet groot en sterk genoeg om dat gat op te vullen. In Midden-Europa, waar de wegen wel gebaad waren, had de ineensstorting van de bestaande orde tot gevolg dat er geen brandstof beschikbaar was, al waren er wel locomotieven en wagons. 'Het heeft geen zin om op dit of dat kleine staatje te schelden,' zei Henry Wilson, een van de intelligentste Britse generaals, tegen Lloyd George. 'De wortel van het kwaad is dat *het Parijse bevelschrift niet werkt*.'⁵

Macht vereist wil, zoals de Verenigde Staten en de wereld ook vandaag de dag merken: de wil om iets in te zetten, of het nu om geld of om mensenlevens gaat. In 1919 was die wil bij de Europeanen ernstig verzwakt; de Grote Oorlog had ertoe geleid dat de leiders van Frankrijk of Groot-Brittannië of Italië niet meer

de fut hadden om hun volken te vragen een hoge prijs te betalen voor macht. Hun strijdkrachten namen met de dag in aantal af en zij konden niet rekenen op de soldaten en matrozen die overbleven. Hun belastingbetalers wilden dat er een eind kwam aan geldverslindende buitenlandse avonturen. Alleen de Verenigde Staten hadden het vermogen om handelend op te treden, maar de Amerikanen zagen zichzelf niet in die rol en de macht van het land was nog niet groot genoeg. Het is verleidelijk om te zeggen dat de Verenigde Staten een kans voorbij hebben laten gaan om Europa hun wil op te leggen vóór de concurrerende ideologieën van het fascisme en het communisme vaste voet aan de grond konden krijgen. Maar dan plaatsen we wat we nu weten over de macht van Amerika na een andere grote oorlog terug in het verleden. In 1945 waren de Verenigde Staten een supermacht en waren de Europese naties ernstig verzwakt. Maar in 1919 waren de Verenigde Staten nog niet aanmerkelijk sterker dan de andere mogendheden. De Europeanen konden nog voorbijgaan aan de wensen van Amerika, en dat deden ze ook.

Legers, vloten, spoorwegen, economieën, ideologieën, geschiedenis: het zijn allemaal belangrijke factoren om de Vredesconferentie van Parijs te kunnen begrijpen. Maar dat zijn personen ook. Uiteindelijk zijn het mensen die rapporten schrijven, besluiten nemen en legers bevel geven op te rukken. De vredestichters brachten hun eigen nationale belangen mee, maar ook hun sympathieën en antipathieën. Nergens waren die zo belangrijk als bij de machtige mannen – in het bijzonder Clemenceau, Lloyd George en Wilson – die zich in Parijs om de tafel schaalden.

‘Lees dat boek!’ – *Bas Heijne* in *NRC Handelsblad*

‘MacMillan tekent mooie portretten van politici als Smuts, Clemenceau, Wilson, Lloyd George, Atatürk of Weizmann. De auteur legt voortdurend de link met het heden. Een fascinerende oefening.’

– *De Morgen*

‘Een briljante mix van vertelling, analyse en soms laconiek commentaar; opgediend in een vlotte stijl en met een overvloed aan couleur locale, welgekozen citaten en treffende anekdotes.’ – *Trouw*

‘Magistraal (...) De grote kracht van het boek ligt in de tekening van de hoofdrol- en bijrolspelers, van de grote en kleine intriges (...) een sfeer, kortom, waarin getwist wordt over vrede.’ – *De Tijd*

ZES MAANDEN DIE DE WERELD VERANDERDEN

Na de Eerste Wereldoorlog kwamen mannen en vrouwen uit de hele wereld in Parijs bijeen voor de vredesbesprekingen. De drie grote leiders uit die tijd, Woodrow Wilson, David Lloyd George en Georges Clemenceau, vormden het epicentrum en zaten aan de onderhandelingstafel, maar duizenden anderen kwamen ook: koningen, ministers, bankiers, militairen, juristen, economen, journalisten en lobbyisten. Margaret MacMillan schetst een beeld van de belangrijkste gebeurtenissen en hoofdpersonen van de conferentie, en toont de oorsprong van de wereld zoals wij die nu kennen.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 978-94-0191-452-9 NUR 680

9 789401 914529